

הקדמה לתרגום לעברית

אנאל ליבוביץ' קנהן

לרגל פרסום הספר בעברית, אני חשה צורך לומר מילים אחדות על ההקשר הפוליטי הצרפתי שבמסגרתו הוא נכתב, ועוד כמה מילים על מדינת ישראל ועל יחסיה עם השנאה. נפתח בהקשר הפוליטי הצרפתי, שהניע את חיבורם של עמודים אלו. מתום מלחמת העולם השנייה וההרס שהימין הקיצוני בצרפת הוכיח שהוא מסוגל לזרוע, נדחקה המגמה הזאת באופן פוליטי לשוליים, אף שחילחלה אט-אט, מתחת לרדארים.

אלא שב-2002 נפתח סדק, עם הגעתו של מנהיג ימני קיצוני לסיבוב השני בבחירות לנשיאות צרפת. היה נראה אז שתגובת הצרפתים הקיפה כמעט ככול. הפגנות רחוב המוניות ומחאות מכל הסוגים הבטיחו שלעולם לא ישוב עוד הימין הקיצוני לצרפת. רבים התקוממו, אחרים טענו שזו טעות והסבירו את ההישג הזה, שאינו ראוי למדינה של נאורות, בהימנעות לא-מודעת לסכנה. תוצאות הסיבוב השני הרחיקו באופן מסיבי את מנהיג הימין הקיצוני, והסדר הושב אל כנו – לפחות למראית עין.

אבל הנה, חלפו רק חמש-עשרה שנים, וכתו של אותו מנהיג, שתפסה את מקום אביה בראשות מפלגתו, הגיעה אף היא לסבב הבחירות השני לנשיאות צרפת. והפעם, לא עוד הפגנות מסיביות ולא מחאות מרובות. היו אף שמצאו דרך להצדיק את ההישג הזה,

דווקא בחוגים שבהם רק כמה שנים לפני כן לא היה ניתן להעלות זאת על הדעת. בינתיים הפך הימין הקיצוני לבנאלי. השיח שלו, לכאורה ייצוגי יותר, נדמה כמתקבל יותר על הדעת, מסבר אחר, מוסכם. וכל הסממנים הנוכחיים של ההיסטוריה הבזויה שלו – של ההשתתפות שלו במשטר של וישי ואהדתו את הנאציזם – גומרו בשיטתיות. בתו של המנהיג לא עברה, אך התחווה שכפי שהדברים מתנהלים, לא יחלוף זמן רב עד שתתאפשר בחירתה לראשת המדינה. ספר זה נכתב לאחר בחירות אלו, שבמהלכן התגייסה "האסכולה של הסיבה הפרוידיאנית" (L'Ecole de la Cause freudienne), שראתה בימין הקיצוני סכנה לדמוקרטיה, ומתוך כך לשיח האנליטי. מאז כתיבתו לא חדל הימין הקיצוני מלהתקדם בצרפת, והתקדמותו מקבלת עידוד מנדירות השיחים שמתנגדים אליו. ספר זה ממקם את עצמו בעמדה חד-משמעית נגד מגמה פוליטית זאת, אך בד בבד מציע, על בסיס השיח האנליטי, גישה לשנאה, המבטנת אותו.

במה שנוגע לשאלה של ישראל וליחסיה עם השנאה, אין ספק שזו לא הפעם הראשונה ששאלה זו חוצה אותי, וזו ההזדמנות, כאן, להדגיש נקודה אחת שמגיחה מהקשר הזה. לדבר על ישראל זה תמיד עניין רגיש. הנושא מעורר התנגדות, רתיעה, כעס, בה במידה שהוא מרתק ומלהיב. כשמנסים לומר משהו, מיד נחשפת צורת ההתענגות מהסוגיה, ומעבר לזאת, הסוגיה היא השם. פרויד כבר דיבר על מקצועות בלתי-אפשריים, אז אפשר לומר שישראל היא מאותם נושאים בלתי-אפשריים, כלומר, נושאים המעוררים מחלוקות קשות, ואולי באותה המידה גם במחנות בעד ונגד, שמוצאים את עצמם זה מול זה ולפעמים גם באלו המעידים על עצמם שמדי פעם בפעם הם מצדדים בעד או נגד, הסוגיה הזאת מפלגת. עד כדי כך, שלעיתים קרובות, מוטב להימנע בכלל מלהעלות את הנושא. ממה נובע הדבר? ראשית, נציין את העובדה החשובה מאוד: מדינת ישראל נוסדה

שנוהגת באופן לא ראוי, אחרי שהיא עצמה נולדה מג'נוסייד, ולכן הייתה צריכה לשמש דוגמה ומופת. הרטוריקה הביקורתית כלפי ישראל, הקיצונית ביותר, אף מוצאת זהות בינה לבין מדינה מדכאת ורודפת, רוצחת עם, שלמעשה, ניתן להשוותה לנאצים בזמנם. ביקורות מסוג זה, שנשמעות אף בישראל עצמה,¹ מעוררות שאלות. כשיוצרים הקבלה כזו (גם אם תיאורטית לגמרי), דבר מה מכה: ההשוואה בין קולוניזציה (שלעיתים קרובות נסיבותיה לוטות בערפל) לבין שואה בפוטנציה מחמירה את הראשונה וכד בבד מגמדת את השנייה. יש בכך כדי להעיד על נטייה לרחיית ההיסטוריה, שספר זה מפנה לה מקום, כדי להציע קריאה.

נוכל גם לשאול את עצמנו, אם נטיות כאלו אינן מתקיימות כדי לסתום את החור בידע, שישראל גורמת להגחתו אצל כל מי שחש מעורב בנעשה בישראל, כממשי. בין שאנחנו בעד באופן גורף או נגד, או לגמרי נגד ישראל, הנושא הוא בלתי אפשרי, מפני שהוא מעורר מעורבות של רבים מבני זמננו. הפיכתו לאובייקט בשירות הרחייה המסיבית – כפי שמעידים הנוסחים האלה, בין השאר – נראית כמתייחסת לאי-הנחת שהבלתי אפשרי אינו חדל מלגרום לה להגיח. דרך הרחייה של ישראל, לעיתים קרובות מה שמכוונים אליו הוא הרחייה של אותו בלתי-אפשרי עצמו, שישראל היא שמו. דבר אחר הוא, ככל הנראה, להניח לבלתי-אפשרי הזה לגעת בנו, אותו בלתי-אפשרי שככזה וכתמיד הופך אותנו זרים לעצמנו, ולנסות למצוא את עצמך בזרות האינטימית הזאת, כפי שאנחנו מציעים בעמודים אלו.

נשאלת השאלה, אם כך, האם עדיין אפשרי למתוח ביקורת

1. Sternhell Z. "En Israël, pousse un racisme proche de celui du nazisme à ses débuts, *Le Monde* du 18 février 2018, https://www.lemonde.fr/idees/article/2018/02/18/zeev-sternhell-en-israel-pousse-un-racisme-proche-du-nazisme-a-ses-debuts_5258673_3232.html (שטרנהל, ז', "בישראל צומחת גזענות הקרובה לנאציזם בראשיתו", לה מונד, 18 בפברואר 2018).

היהודים "עם גאה, בטוח בעצמו ושתלטן". בכך התכוון לשאיפות ההתרחבות שטיפחה ישראל, לדעתו, שהצדיקו את מלחמת הבזק מול מצרים, ירדן וסוריה גם יחד.

כשהתבטאות כזו יוצאת מפיו של הגנרל שהעמיד את עצמו בראש צרפת החופשית ומיצב את עצמו כמנהיג הוועד הצרפתי לשחרור לאומי, לצד בעלות הברית וכנגד הנאצים, אין ספק שהיא מבטאת מפנה. מדינת ישראל, שעד אז נתפסה כמקום המקלט של העם היהודי, שכעשרים שנים קודם לכן ידע זוועות ואחרי כן גאולה, מצאה את עצמה שוב מוקעת כחותרת לעליונות ושליטה. המחמאה – כי הביקורת תמיד עוברת דרך דברים מחמיאים – היא נוקבת.

מפגן הכוח של ישראל, במהלך מלחמת ששת הימים שינה בבירור את היחס אליה מצד העולם, וכביכול איפשר שיבה אל סוגיות השנאה כלפיה. מאז 1967 הפכה מדינת ישראל למוקד של תשוקות, עצוב למדי, מצד העולם המערבי – באירופה ומחוצה לה. ראוי לציין, שנראה שכל אחד מחזיק בדעה על הפוליטיקה של המדינה העברית, לרבות אלו שמספרם גדול, שמתעניינים אך מעט (אם בכלל) ביחסים בין-לאומיים, באופן כללי. וזה בדיוק מה שמושך כאן את תשומת לבנו. מדינת ישראל מעוררת אפוא יצרים, ויש להניח שהם התעצמו פי כמה, מפני שבמשך זמן רב לא ניתן במופגן ביטוי לסוגיות האנטישמיות, בשל צילה של השואה – בעיקר במקומות שבהם שיתפו פעולה עם הנאצים. ולכן, האנטישמיות, שהייתה קיימת מאז ומתמיד, שלמעשה כל שהיה צריך לעשות הוא רק להחיותה, כוונה, לפחות בחלקה, אל מדינת ישראל, והתרכזה זמן רב בביקורות שעוררה המדינה. היצרים האלה, המוחשיים כל כך, כלפי ישראל, מתבטאים בשנאה במסווה של שיקולים גיאופוליטיים, ובתשומת-לב מיוחדת למזרח התיכון. כך מבליטים ומוקיעים תדיר את "ההפרות" של ישראל.

בין הביקורות האלה יש המושיטות אצבע מאשימה כלפי המדינה

הקדמה

התלקחות מחודשת

השנאה היא סוג של היסחפות רגשית, שאינה חדשה כלל. היא אף עתיקה כימות עולם. אך בהתאם לעת ולמקום, הרגש העז הזה מרוסן, במידה כלשהי, ולכן מוחשי למדיי. אלא שהנה השנאה שבה והופיעה במלוא עוזה בצרפת, באירופה ומחוצה לה. על רקע אי-הנחת הכללי השורר בציוויליזציה, חושפת השנאה את ניביה ברחוב ובמסדר, בכלי התקשורת וברשתות החברתיות. השנאה כובשת, שעל אחר שעל, ויש לכך השלכות שליליות. השלכות אלו אף עלולות להתחוויר כהרות-אסון אם, לדוגמה, תצליח השנאה להשתחל אל הדרגים הגבוהים ביותר של הממשל בצרפת.

שיבתה של המפלצת המתועבת

בעמודים הבאים, ונציין זאת כבר מלכתחילה, נצא נחרצות נגד המפלצת המתועבת, ששבה לזקוף את ראשה בעוז. הרי כדי שיתקיים המתועב, הכרח, לכל הפחות, להעלות על הדעת את האפקט הזה. נתהה כאן, בין השאר, על נסיבות הופעתה, שהן, מצד אחד, הכרחיות, ומצד אחר, מקריות.

על ישראל, כפי שלא מכבר שאלה את עצמה מרצה באוניברסיטה ופוליטיקאית צרפתייה,² שהיה נראה שהיא מצרה על האפקט שמחוללת כל ביקורת על ישראל, במקום לקבל את העובדה, כדי להפיק ממנה את הלקחים המתבקשים? יש להניח שהדבר תלוי בעמדתו של כל אחד, כדי להאיר את האתגרים הסובייקטיביים והלא-מודעים שהשאלה טומנת בחובה עבור מי שאין היא יכולה לגעת בו אלא באופן הייחודי ביותר בעולם.

נגענו כאן נגיעה קלה בנושאי הדיון שמובאים בספר, שמסלולו מהשנאה לשמחה, וייתכן שיוכל להאיר על התשוקות שישראל מעוררת וגם על אלו שחוצות אותה.

2. Benbassa E., "Qui, demain, osera encore critiquer le gouvernement d'Israël?", *Libération* du 18 Mai 2021, https://www.liberation.fr/idees-et-debats/tribunes/qui-demain-osera-encore-critiquer-le-gouvernement-disrael-20210518_5Y6V6R2TK5HXNHQSGCEQNT4 (בנבסה, א', "מי יעז מחר למתוח שוב ביקורת על ישראל?" ליברסיון, 18 במאי 2021).

גם נשאל את עצמנו, אולי, מדוע הפסיכואנליזה מתערבת בעניינים כאלה. לכך ניתן לפחות שלוש תשובות:

- הפרקטיקה של הפסיכואנליזה מחייבת קיום של שלטון החוק (במסגרתו יש חופש דיבור), שהשנאה, הסובבת אותנו, מעמידה כיום בסכנה.

- השיח האנליטי, בעיקר של פרויד ולאקאן, שופך על השנאה אור, שאמנם עודנו חרש, אך הוא יעיל פי כמה, כך נראה לנו, יותר מאשר סוגי השיח הרבים, המתיימרים להפיג אותה על ידי הוקעתה. למעשה, בכך הם רק מחזקים אותה.

- ולבסוף, המתקוממים כיום נגד שיח השנאה, במיוחד זה של הימין הקיצוני, אינם רבים דיים כדי שהפסיכואנליטיקאים יוכלו לאפשר לעצמם להימנע מלצאת נגד סוגי שיח אלו בלא שיהיו לכך השלכות.

לאקאן צפה את שובה של השנאה, כשנוכח בהתגברות הגזענות.³ זאת, דווקא בתקופה שבה היה נראה שאירופה יושבת איתן, על בסיס ההתפייסות בין המדינות ואחדות האומות. מלחמת העולם השנייה ידעה את טעמה, מה שהשפיע עמוקות, ולטווח ארוך, על האירופים, שמאותה עת חתרו לקיים את המדינות המרכיבות את אירופה כקהילה, להרחיק את הימין הקיצוני מהשלטון ולאפשר לאומות לחזור אל האחדות שפוררה המלחמה.

חזיון זה, ששאף לאירופה מאוחדת, נראה שמיצה עצמו, גם אם לא בעיני הכול, לפחות בעיני רבים. וכך, בצרפת, עלתה שוב מפלגת ימין קיצוני חזקה ברוב בבחירות לפרלמנט האירופי, אחרי

³ Lacan J., "Proposition du 9 octobre 1967 sur le psychanalyste de l'École"; "Télévision", (1973), Autres écrits, Paris, Seuil, 2001, p. 257, 534 (לאקאן ז', "הצעה מ-9 באוקטובר 1967 בנושא הפסיכואנליטיקאי של האסכולה"; "טלוויזיה" [1973], כתבים אחרים).

שזכתה במקום השני בבחירות לנשיאות בצרפת. עובדה שללא ספק קשורה בזה: הגזענים והאנטישמים מסתתרים כיום פחות מבעבר. גרוע מכך, דעת הקהל אינה מצליחה עוד להשתיקם, מאדישות או מפחדנות – אולי בגלל שתי הסיבות גם יחד.

התפצלות

בו בזמן – ובהמשך ניווכח שישנה זיקה בין הדברים – אנחנו עדים להתפצלותה של החברה כגוף, התפצלות לשלל קבוצות, המושתתות על אופן ההתענגות שלהן, כלומר על דרך מסוימת להתענג על הקיום, בין בשל נטייתן המינית המיוחדת ובין שזו דרכן להתחבר לאל, לידע, לכסף, לאידיאלים פוליטיים, למין, למוצא ועוד.

הגיע, אפוא, עידן ההתחזקות של קבוצות המיעוט האלה. עד כדי כך, שלעיתים נדמה שישנם רק מיעוטים, וכל קבוצה עם בחירותיה ואמונותיה. בתגובה, מופיעות שנאות מסוגים שונים, ייחודיות ככל שקבוצות המיעוט ייחודיות: מגזענות ועד שנאת הגבר, מאנטישמיות ועד שנאת נשים, ממיזולוגיה (שנאת הלוגוס, התבונה) ועד להומופוביה, שנאת הומוסקסואלים או טראנספוביה, שנאת טראנסקסואלים וכיו"ב. נראה כי לשנאות אלו, המפוצלות לתתי-קבוצות באותו האופן שבו הקבוצות, שהן האובייקט לשנאה, מפוצלות, יש מענה לכול.

כך, גם ההומוגניות של הקבוצה, מושגת רק דרך הדרת אלו שאופן ההתענגות שלהם שונה מהנורמה השלטת. ההיגיון עצמו, שבבסיס הקבוצה,⁴ הוא הגורם המרכזי כאן. ואין בכך משום חידוש. מה שחדש הוא תפוצתן של קבוצות אלו והביטחון שבו הן מבססות

⁴ קבוצה מכנסת מרכיבים בעלי מאפיינים משותפים ומדירה את אלו נטולי המכנה המשותף איתה.

את עצמן באמצעות ההדרה.⁵ והשנאה אורבת כאן, אמנם לא תמיד, אך לדאבונו, לעיתים קרובות מדי, ומלווה את הקבוצות החדשות האלה, המחוללות הפרדות ואפילו חדשות, שחלקן מוצהרות, בעוד אחרות פחות.

השנאה הקשה והרכה

עצם העובדה שמושאי השנאה האפשריים מתרבים ושהאפקט של השנאה נעשה משולח רסן אינה נטולת השלכות פוליטיות. זאת, מכיוון שכאשר האפקט הזה נעשה קיבוצי, לדוגמה, במהלך מערכת בחירות, או אז חשים את השפעתו העצומה. מה גם שהתפוצה הרחבה של השנאה על קבוצותיה אינה מחלישה, לצערנו, את גיבוריה בהיסטוריה. כפי שהומחש היטב בברזיל, עם היכחרו של ז'איר בולסונארו לנשיא. אין אלו רק רעיונות או ערכים שמעלים אדם לדרג המדיני הגבוה ביותר, אין אלו רק הצבעות האמון שמסייעות לניצחון, אלא גם קולות בוחרים, נטולי אמון של ממש במושא בחירתם, ואף הימנעות מהצבעה (במדינות שבהן ההצבעה אינה בגדר חובה). כך עולה הימין הקיצוני לשלטון (בברזיל כמו במקומות אחרים), כאשר הוא מוצא די בוחרים שיצביעו לא רק בעדו – כלומר, בשל מתן אמון במצע הפוליטי שלו – אלא גם, ובמיוחד, כאשר ההצבעה נעשית נגד המפלגות הפוליטיות היריבות, שמאוכזבין אינם רוצים עוד לתת להן את קולם, יהא המחיר אשר יהא, עד כדי הימנעות מהצבעה כליל.

אך, האם הצבעה נגד הימין הקיצוני בת-השוואה להצבעה נגד המפלגות האחרות התומכות בממסד, שמהן התאכזבנו? לא.

⁵ ראו לדוגמה את ההתכנסויות שבהן הכניסה ל"לכנים" אסורה. האיסור מוחל על ידי אותם אנשים שהם מושאי הגזענות, והם מתגוננים מפניה מכיוון שהם חשים שהם קורבנותיה, וזאת, דווקא באמצעות יצירת גזענות נוספת.

חזית המפלגות התומכות בממסד שהתאחדו נגד הימין הקיצוני אכן מציעה הצבעה נגד, אך זו הצבעה שמראש היא בעד, ובראש ובראשונה היא בעד שמירת עקרון ריבוי הדעות והעימות ביניהן, שרק משטר דמוקרטי מאפשר. זו הצבעה בעד האפשרות להביע בפומבי חילוקי דעות והתנגדות, בעד הזכות להתכנס, להפגין, לשבות. ההצבעה נגד, המחזקת את הימין הקיצוני, מובילה דווקא להענקת עוצמה רבה לאידיאולוגיה, אשר ברגע שתגיע לשלטון, בוודאי תותיר מעט מאוד מקום לדרישות הקשורות לזכויות האדם ותדכא באופן אוטוריטרי כל ערעור על סמכותה – וכבר ראינו המחשה לשלטון כזה, בין השאר, בימי משטר וישי בצרפת.

ההצבעה נגד, או ההימנעות, המחזקות את הימין הקיצוני, הן, למעשה, התגלמות של שנאה רכה כלפי הדמוקרטיה. זו שנאה שאינה תופסת את עצמה ככזו, אך היא גולשת כמעט בלי משים לשנאה קשה, המתגלה ככזו רק בהשלכותיה, המחזקות את הימין הקיצוני בכל מערכת בחירות.

ישנם בוחרים הטוענים שהם מצביעים למרות הנטיות הנתעבות של הימין הקיצוני, או בהתעלמות מהן, והנמנעים טוענים שהם נמנעים מביצוע בחירה, אך למעשה, הם בהחלט נוקטים בכך עמדה. השנאה ישנה, והיא חזקה מכל רעיון, ערך, מצע. יהא אשר יהא המעטה שהיא עוטה, השנאה מזהה שנאה ונוטה לכיוונה – ובעיקר בימין הקיצוני, אשר הפך את קידומו של האפקט הזה למטבע עובר לסוחר, בין שהיא מכוונת כלפי מיעוטים מסוגים שונים ובין כלפי יריבים פוליטיים בדמוקרטיה.

כיום מבחינים במגמה זוה של התמזגות, לאו דווקא של רעיונות, אלא של אפקטים רוויי שנאה, וזאת, במספר הולך וגדל של מדינות, מהן קרובות לצרפת ומהן רחוקות ממנה. רק שמות מושאי השנאה משתנים – מהגרים, צוענים, נשים, ערבים, יהודים, הומואים, בורגנים ואחרים.

לפיכך, מדיניות היד הקשה, שלה מטיף הימין הקיצוני בכל

בתצלומים הממחישים במיוחד את גורלם מכמיר הלב של המהגרים המנסים לשרוד. בכל פעם, אלו המתעמתים באופן זה עם הבלתי אפשרי ומעידים על כך, מזכירים לנו עובדות אחדות, עובדות הידועות לנו בלי שנהיה ערים לכך, או ידע שאנחנו יודעים בלי לחוש בכך, או אך בקושי, או כה מעט, ידע שבו אנחנו מכירים בלי שיוכיל לפעולה.

לפעמים, בהארה רגעית, מתרחש מעבר מן הידע שנכנה "תיאורטי" – כל אחד יודע שהמהגרים חיים בתנאים בלתי נסבלים – לכדי ידע מודע. זו הסיבה לדמעות הזולגות לנוכח תצלומים קשים. זו הסיבה לתרועות שבהן מתקבלות העדויות והמחויבות של המעידים. זו הסיבה לכושה שאפשר לחוש לנוכח אדישות כה רבה, החל, לפעמים, בזו שלנו.

אלא שתגובות אפקטיביות אלו, פתאומיות ולגיטימיות ככל שיהיו, מצביעות על כך שהידע אינו כרוך בהכרח בכך שהוא יותיר את רישומו על גופנו. החיבור בין הידע לאפקט חמקמק בהחלט, ומכיוון שהדמעות הן בנות-חלוף, גם האפקטים בתנועה. חוסר הקשר ביניהם שב במהרה לקדמותו. ולכן, גם אם העדויות האלה נחוצות, אין בהן די כדי לשכנע את האזרחים התועים, בעיקר כאשר ישנה נטייה כלשהי לפראנויה, נטייה המכונה בלשון נקייה "קנונייתיות" (complotisme), הנטייה לראות קנוניה בכל התרחשות. כי זה הסימפטום של עידן החשדנות שאנו חיים בו, שמזין את השנאה, שהיום מביעים אותה בריש גלי.

פוסט-אמת המלווה את השנאה

כאשר מנהיג ממנהיגי הימין הקיצוני יכול להצהיר, בניגוד לכל מציאות קיימת, שמהגר שזה עתה הגיע לצרפת מקבל סיוע מהמדינה בשיעור הגבוה יותר מזה שמקבל גמלאי צרפתי שעבד במשך כל חייו – ומאמינים לדבריו, הרי זה יכול לקרות רק בזכות

הנוגע למדיניות ההגירה לצרפת, אולי אינה מובאת בחשבון על ידי האזרחים, שדווקא מעידים על עצמם שהם תומכים במהגרים – שלהם הם מושיטים לא פעם עזרה מוחשית מאוד. מכיוון שהם מיואשים ממפלגות השלטון, ייתכן שיחליטו לא להיאבק לשם דחיקתו לשוליים של הימין הקיצוני, וכל זאת, רק כדי לא להעניק את קולם למפלגות הנאבקות בימין זה. אז שנאתם מתבטאת, בלי משים, כשהם מחליטים ליטול את הסיכון שתחוקק מדיניות אכזרית כלפי מהגרים, במקום לבלום אותה. אם נכון שתמיד בדמוקרטיה יש להגן על זכויות החלשים ביותר ולהרחיבן, בכל אופן בוודאי מכבדים אותן יותר מאשר במשטרי הימין הקיצוני, המפגינים שנאה גלויה, שתואמת היטב את הקו ההיסטורי שלהם בכל הנוגע למיעוטים ולחלשים ביותר.

הבחירות האחרונות לנשיאות צרפת המחישו זאת היטב, כאשר חלק נכבד מהשמאל, שלרוב הוא מיליטנטי, וההנחה היא שהדמוקרטיה ביסודו, נמנע, אף על פי כן, להצביע בסכב ההצבעה השני: ההחלטה של "לא בעד צד זה ולא בעד הצד האחר" יצרה כפועל שוויון-ערך בין שאיפות הדמוקרטיה הליברלית לבין אלו של הפשיזם. מה יקרה בבחירות הבאות? מה יעשו הנמנעים בבחירות של 2017 בבחירות של 2022?

על ידע נטול השלכות

כדי להתמודד עם שנאת האחר הגדול, שהוא האחר ביותר שקיים, האחר בהתגלמותו, כלומר הזר שמתמצה בדמות המהגר, יש המנסים להעלות את מודעות הציבור לגורלו – ואנחנו חושבים כאן, בין היתר, על ג'אנפרנקו רוסי (Gianfranco Rosi), יוצר הסרט *Fuocoammare*⁶. העדויות בסרט מאלפות, מה גם שהן מלוות

6. רוסי, ג', אש בים, סרט תעודה, איטליה, 2016.

הדמוקרטיה כהכרח

כיום ישנם המוצאים פגמים בדמוקרטיה וסבורים שאינה יעילה, ואולי אף לא צודקת. אפשר שהיא אכן כזאת, מבחינות רבות. אלא שהיא עודנה המשטר הפוליטי המבטיח את ההגנה היעילה ביותר למיעוטים בפרט ולכל אדם באשר הוא. לפני כשנה הרשיע בית הדין לצדק של האיחוד האירופי את צרפת בגין "יחס משפיל" כלפי קטין מאפגניסטן שננטש לגורלו בנמל קאלה בצרפת. הרשעה זו מעידה, באופן פרדוקסלי, על אי-הגנה, או על הגנה יחסית, על החלשים בדמוקרטיה. ואמנם, כדי שבית הדין הזה יגיע להחלטה כזאת של הרשעה, חייבת המדינה לכבד את החוקים שהוא ערב להם. צרפת, שהיא חברה באיחוד האירופי, מסכימה לעמוד לדין בפני בית דין זה, משום שהיא מדינת חוק, שבה היחס המשפיל לקטינים, בין שהם אזרחי צרפת ובין לאו, ראוי לכל גינוי.

כאשר היחס המשפיל אכן מתבטא בדמוקרטיה – ולא רק במקרים של מתבגרים או במקרים הנוגעים למהגרים – אזי הוא ראוי לגינוי, ולהימצא לא ראוי עד כדי הרשעה, דווקא משום שהחוק הדמוקרטי מכיר בחולשה ומגן עליה, אם לא בפועל, לפחות להלכה. הדמוקרטיה היא אכן משטר פוליטי, המגביל את כוחו של החזק, וחשיפת כל אדם ליחס כוחני כזה גוררת השלכות ומצויה מחוץ לחוק. גם אם עובדה אינה חוק, החוק הוא שמניח כאן את ההבדל בינה לבין משטרים פשיסטיים, המושתתים אך ורק על חוקים יצירי השלטון החזק, ולכן מחדירים אימה בלב החלשים וגם אצל אלו שבכל זאת אינם אדישים לגורל החלשים. האם כדי לשמוע את כל הדברים האלה, הכרח כיום להימנות, בעיני עצמנו, בין החלשים, או לדעת שאנחנו עלולים להיות כאלה? האם עלינו להבין היטב מה אנו חבים לדמוקרטיה, כדי באמת ובתמים לייחל לה? ואם לא, כיצד נוכל להבין שהופחה רוח כזו במפרשי השנאות המכוונות כלפי כל המיעוטים, ללא הבדל, עד כי בקרוב היא עלולה

הדמוקרטיה כהכרח

כיום ישנם המוצאים פגמים בדמוקרטיה וסבורים שאינה יעילה, ואולי אף לא צודקת. אפשר שהיא אכן כזאת, מבחינות רבות. אלא שהיא עודנה המשטר הפוליטי המבטיח את ההגנה היעילה ביותר למיעוטים בפרט ולכל אדם באשר הוא. לפני כשנה הרשיע בית הדין לצדק של האיחוד האירופי את צרפת בגין "יחס משפיל" כלפי קטין מאפגניסטן שננטש לגורלו בנמל קאלה בצרפת. הרשעה זו מעידה, באופן פרדוקסלי, על אי-הגנה, או על הגנה יחסית, על החלשים בדמוקרטיה. ואמנם, כדי שבית הדין הזה יגיע להחלטה כזאת של הרשעה, חייבת המדינה לכבד את החוקים שהוא ערב להם. צרפת, שהיא חברה באיחוד האירופי, מסכימה לעמוד לדין בפני בית דין זה, משום שהיא מדינת חוק, שבה היחס המשפיל לקטינים, בין שהם אזרחי צרפת ובין לאו, ראוי לכל גינוי.

כאשר היחס המשפיל אכן מתבטא בדמוקרטיה – ולא רק במקרים של מתבגרים או במקרים הנוגעים למהגרים – אזי הוא ראוי לגינוי, ולהימצא לא ראוי עד כדי הרשעה, דווקא משום שהחוק הדמוקרטי מכיר בחולשה ומגן עליה, אם לא בפועל, לפחות להלכה. הדמוקרטיה היא אכן משטר פוליטי, המגביל את כוחו של החוק, וחשיפת כל אדם ליחס כוחני כזה גוררת השלכות ומצויה מחוץ לחוק. גם אם עובדה אינה חוק, החוק הוא שמניח כאן את ההבדל בינה לבין משטרים פשיסטיים, המושתתים אך ורק על חוקים יצירי השלטון החזק, ולכן מחדירים אימה בלב החלשים וגם אצל אלו שבכל זאת אינם אדישים לגורל החלשים. האם כדי לשמוע את כל הדברים האלה, הכרח כיום להימנות, בעיני עצמנו, בין החלשים, או לדעת שאנחנו עלולים להיות כאלה? האם עלינו להבין היטב מה אנו חבים לדמוקרטיה, כדי באמת ובתמים ליחל לה? ואם לא, כיצד נוכל להבין שהופחה רוח כזו במפרשי השנאות המכוונות כלפי כל המיעוטים, ללא הבדל, עד כי בקרוב היא עלולה

אותה פוסט-אמת. הצהרת כזב זו מפרטת את האופן שבו השלטון מסייע למהגרים על חשבון הצרפתים, בלי שיוכלו לשער באיזה היקף. וכך, מי שמפיץ את הפוסט-אמת הזאת יכול לומר כל דבר שיעלה בדעתו, בלי לחשוש שלא יאמינו לו – ואכן יאמינו לו. הנה, נכנסנו לעידן שבו אין עוד צורך בכך שהמילים יושתתו על מציאות כלשהי, כדי שיעוררו אמון. וכך הופכת הפוסט-אמת לאחד האמצעים העיקריים של הפצת השנאה לאחר, המשתמשת במיזולוגיה, אותה שנאת הידע והמחשבה, שתמיד היו לה חסידים משלה, ונראה כי בימינו היא זוכה שוב לתנופה חסרת תקדים.

אף אם האמת של האחד אינה, ולעולם לא תהיה, האמת של האחר, בכל זאת ישנו פער המתקיים, מצד אחד, בין אותן אמיתות שונות שהן פרשנויות מגוונות של הממשי ושאפשר להתווכח עליהן – כגון מה שעושים עיתונים יומיים גדולים בצרפת כדוגמת לה מונד או לה פיגארו, שקווי מדיניותם שונים – לבין, מצד אחר, הדברים המושמעים כיום, שעליהם אנחנו מדברים כאן, שהם ממציאים בעצמם את העובדות. גם אם לאקאן, במובן זה, העניק ערך לכך שהאמת "משקרת"⁷, או שהיא בעלת "מבנה של פיקציה"⁸, יש להבין זאת אך ורק כמעין פרובוקציה, כדי להיטיב לומר את הממשי שהמציאות אופפת. אין בכך, בשום פנים ואופן, הזמנה לומר כל מה שעולה בדעתך רק כדי להסב הנאה והתענגות ולשרת את השנאה. מה עוד, ששנאה זו מבקשת בכך גם לערער את הדמוקרטיה גופא ואת העקרונות שעליהם היא מושתתת.

7. Lacan J., "Préface à l'édition anglaise du Séminaire XI", Autres écrits, op. cit., p. 573 (לאקאן ז', "הקדמה למהדורה האנגלית של סמינר XI",

טיוטה, אתר הג'יאפ – ספרייה/תרגומים, עמ' 1).

8. Lacan J., "iturerre", Autres écrits, op. cit., p. 19.

לפוגג את הדמוקרטיה, אם לא נעמוד על המשמר? זה מה שמונח על כף המאזניים כיום.

להאיר באור חדש

מדוע השנאה מתפשטת, מתעצמת ועושה לה נפשות חדשות מדי יום ביומו? כיצד להבין את עמידותה? מה היעד האמיתי שלה? איזה סיפוק היא מסבה למי שחש אותה ומטפח אותה? מה מידת השפעתה על מי שהוא קורבנה? הפסיכואנליזה מאפשרת לגבש תשובות מפתיעות על שאלות אלו, שבהן יוכל הקורא, ללא ספק, למצוא דברים שיפקחו את עיניו.

לשם כך נפסע בכמה נתיבים, החל בניתוח השפעות השיח המדעי והקפיטליסטי על תקופתנו. ייתכן שזה נשמע טכני, אך אין זה כך. בלי לחזור על כל מה שאמר לאקאן על הנושא, אנחנו נמקד את הזרקור על נטייתם של סוגי שיח אלו להתבונן בכל הדברים בעולם מנקודת מבט זהה, לרבות בבני האדם. בדרך זו נבין כיצד ובאיזה אופן פרדוקסלי מתפשטת השנאה, למן הופעתם על הבמה של המדע והקפיטליזם.

נתאר את הלוגיקה שבבסיסם תוך כדי התבוננות בהם, מה שיוביל אותנו להתמקד בסוגיית גורם שנאה שמסתמן לאחרונה, זה שבאמצעותו נראה, כי בשנים האחרונות הזיכרון הקולקטיבי דועך בהיקף גדול ובאופן זדוני. הישחקות זיכרון זו אכן מקנה לשנאה המפושטת שהזכרנו עוצמה שלא חשנו כמותה זה כמה עשורים.

מההגיגים האלה על תקופתנו נעבור לתת את הדעת על האינטימי, כדי לעמוד על מה שקורה אצל השונא כשהוא מכוון את חיצו שנאתו אל זולתו. מבחינתנו, זו תהיה הזדמנות לכרוך את הייחודיות של שני מושאים נבחרים של השנאה – היהודים והנשים – שתי מטרות שעל הכוונת שלה, ושכל אחת, בפני עצמה, מסגירה חלק ממה שבו מבקשת השנאה לפגוע באופן ספציפי.

לבסוף, נשרטט פן אחד של לאקאן, שנראה לנו שהוא מסגיר כמה מהמרכיבים של נוגדן השנאה המוכר לנו – ונחשוף אותו כאן ועכשיו: הכוונה להאיר בזרקור את הייחודיות, מכיוון שהיא זו שמגנה עלינו מפני השנאה.

לפיכך, נעקוב אחר המסלול המוביל מהאחר הגדול (השונא או אובייקט השנאה) לזולתיות (אלטרואיזם) האינטימית השוכנת בנו, כדי לנתח את השנאה מהזווית הפוליטית ומהזווית האינטימית יותר שלה, באמצעות הפסיכואנליזה הלאקאנינית. אבל, יש להדגיש לפני שניכנס לעובי הקורה, כי עצם הצגת האופן שבאמצעותו השנאה מתחדשת או מתעצמת בימינו אין פירושו שאנחנו מושיבים את התקופה על ספסל הנאשמים, שכן היא בעלת מעלות משלה. התכלית היא להתחקות אחר מה שהוא ייחודי בשיבתה הנצחית של השנאה, כפי שהיא מתבטאת בצורותיה בנות-זמננו, כאן ועכשיו.